

Mozart: *Varázsfuvola*. R.: Géza Rech, Színpadtev: Günther Schneider-Siemssen, Jelmezek: Friedl Aicher

Isabelle Hofmann

A 100 ÉVES SALZBURGI MARIONETTSZÍNHÁZ

Gombos Jim, Mikes Kandúr, Pinocchio – a legtöbb felnőtt jobbra gyerekkori emlékeivel kapcsolja össze a bábszínházat, holott a bábszínház világa rendkívül magas színvonalat képvisel. Legjobb példaként talán a Salzburgi Marionettszínház kínálkozik, amely 2013-ban ünnepelte alapításának századik évfordulóját. A hagyományokhoz ragaszkodó társulat ekkor éppen Amerikában turnézott új produkciójával, az *Alice Csodaországban* című előadással, ugyanis ott érte el a nemzetközi áttörést csaknem hatvan évvel ezelőtt. Hazájában ezalatt nagyszabású kiállítással ünnepelték a Salzburgi Múzeum „100 éves a Salzburgi Marionettszínház” című látatáival nyújtott a mindenkori atmoszférát érzékeltető áttekintést Anton Aicher (1859–1930) életéről és munkásságáról.

„A bábok lelke a kezekben nyugszik. A lélegzet a kezeken keresztül jut el a figurába.” A szóban forgó *Alice* rendezője, Hinrich Horstkotte fejből idézi Gretl Aicher (1928–2012) vezérelveit. Az idős hölgy, aki a család harmadik generációs tagjaként irányította a vállalkozást, haláláig azon dolgozott, hogy tudását átörökítse a fiatal kollégáknak. A bonni születésű Horstkotte pedig gyerekkora óta a színház szívesen látott vendégei közé tartozik és felnőttként is jól emlékszik a szobrász és színházalapító Anton Aicher unokájára. „Gretl Aichernek legendás volt a marionettkereszt kezelésében megmutatkozó virtuozitása.” – dicséri tovább a ma Berlinben élő opera- és színházrendező: „A marionettek hangszerek. Annál ügyesebben játszik valaki, minél többet gyakorolta.”

Mire egy bábjátékos átvehet egy főszerepet ebben a rangos házban, akár tíz évbe is beletelhet. Ha viszont egyszer sikerül eljutnia oda, hogy a némely esetben hét kilogrammot nyomó bábok egyikét s annak valamennyi mozdulatát uralni képes, újra és újra kézbe fogja venni azt. Ilyen volt Gretl Aicher parádés szerepe is Papagenóval Mozart *Varázsfuvolájában* – amely 1951-es bostoni premierje óta

a repertoár egyik legkedveltebb darabja. A színházvezetői pozíciót tartósan elfoglaló Aicher-unoka – a rendező becslése szerint – nagyjából hétezer előadás alkalmával irányította a madarász zsinórokat, méghozzá zseniálisan: „*már-már hihetetlennek tűnt, hogy azok az apró figurák nem hús-vér alakok*” – fogalmazott a *Chicago Daily Tribune* újságírója.

A legfrissebb *Alice*-produkció esetében aligha tud ellenállni a közönség. Amint kialszik a fény és felgördül a függöny, a produkció, amelyet szeptemberben a salzburgi Schwarzstraßen található törzs-helyen tartott bemutató ünnepelt, csaknem mágikus hatást fejt ki. Megigézve követjük a nyúl-üregbe pottyant leányka szurreális kalandozását, ahogyan rábukkan a fehér Nyuszira, a bolondos Kalaposra, a Hercegnőre, a Szív Királynőre és a többi különös alakra. A figurák oly mértékű vitalitást sugalló, saját életet élnek a színpadon, hogy időközben szinte el is felejtjük, hogy „csak” bábokról van szó, s hogy a hangok nem is belőlük, hanem a zenekar sorai felől érkeznek.

„Éppen ez a cél” – mondja Hinrich Horstkotte, majd hozzáfűzi: „*az illúzió eszközével dolgozunk, és azt reméljük, hogy sikerül beleragatni a közönséget is*”. A sokoldalú tehetségtű művész, aki a rendezés mellett díszlettervezést és dramaturgiát is tanult, rendszerint a felszerelést is megtervezi előadásaihoz. Az *Alice* bábfigurája is tőle származik: terve alapján két szászországi faragó dolgozta ki. A szakma egyik kiváló mestere ő – ezt könnyedén felismerhetjük, hiszen hallatlan kifejezőerővel rendelkező, bohókás karakterek jöttek létre a segítségével, különösen az öregedő roksztárra emlékeztető Hercegnő, valamint a félreismerhetetlenül Viktória királynőről mintázott Szív Királynő alakjában.

Hinrich Horstkotte az *Alice* előtt – s erről ő maga számol be – már Humperdinck *Jancsi és Juliska* című meseoperáját (2003-ban), valamint a *Szentivánéji álmot* (2001-ben) is megrendezte a Salzburgi Marionettszínház számára. „*Engem megfertőzött a bábszínház*”

– magyarázza. *„Kisdiákként volt egy saját kis színpadom, amellyel rengeteget játszottam, mostanában azonban sajnos nem igazán jut rá időm.”*

Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen az operarendező igencsak keresett személy. Az 1990-es évek óta körülbelül hatvan művet rendezett (többek között a berlini, a chemnitz-i, a dessau-i és a bécsi operaházakban), az elmúlt évadban pedig épp Smetana művét, *Az eladott menyasszonyt* állította színpadra a bremerhaveni Városi Színházban.

Amikor az élő színészeket, valamint a bábokat szerepeltető színház előnyeiről és hátrányairól kérdezem, Horstkotte nem gondolkodik hosszan a válaszon: *„Normális körülmények között össze kell szedegetnem az embereket a szerepekre, a bábjáték esetében viszont ténylegesen én magam alakíthatom meg a szereplőket – pontosan aszerint, ahogyan a fejemben megszülettek.”*

A kreatív folyamat ugyanakkor időt vesz igénybe: az *Alice* például kétéves periódust követelt – messze többet, mint bármely másik „átlagos” színpadi produkció.

Mivel az időt és a pénzt egy marionettszínpadon mindig nagyon szűkösen mérik, a bábokat a kisebb szabású előadások esetén olykor újrhasználják – egészíti ki Barbara Heuberger, a színház jelenlegi igazgatója. Az ezres létszámot is meghaladó bábállomány esetében a találó szereposztás általában nem okoz nehézséget.

Heuberger, aki egy évvel ezelőtt vette át az intézmény vezetését, az első olyan személy a színház élén, akit nem fűznek rokoni szálak az Aicher-családhoz. A marionettszínpadhoz azonban már régóta kötődik, és természetesen töviről hegyire ismeri annak mozgalmas történetét is: Mozart *Bastien* és *Bastienne* című daljátéka óta (ez az a darab, amellyel Anton Aicher művészi marionettszínháza 1913-ban megnyitotta kapuit) százötven előadást ért meg – meséli. A salzburgi szobrászprofesszor kezdetben meséket, komédiákat és klasszikus drámákat, mindenekelőtt azonban operákat mutatott be a művész-kollégák köreiben.

Az Aicher által megalkotott salzburgi Kasperl-figura, Hanswurst, aki egészen az 1950-es évekig, mint anarchista szellem és nyers kommentátor állt

a középpontban – folytatja Heuberger –, mostanra a múzeumban foglalta el az őt megillető helyet.

Az első években rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdeni. Az aprócska magánszínpadot, amely mindmáig pályázatos támogatásokból kénytelen fenntartani magát, az alkalmazottak után járó költségek a csőd szélére sodorták. A színház ma még kilenc állandó bábművészt alkalmaz, ők gondoskodnak a technikáról, a zenéről és a fényről egyaránt. Egykor azonban minden egyes figurához énekesek, beszélők és egy általában alacsony létszámú zenekar tagjai szolgáltattak élő kíséretet. A társulat óriási volt – el tudjuk hát képzelni, milyen nehéz lehetett megmaradnia egy ilyesfajta színháznak az első világháború alatt, a világgazdasági válsággal járó, nyugtalan húszas években, majd a nemzeti szocializmus idején.

A gazdasági helyzet csak az ötvenes évek elején megkezdődő, alapvető ésszerűsítést célzó törekvések mentén enyhült valamelyest. Hermann Aicher (1902–1977) 1926-ban vette át apjától a színpad vezetését és alakította ki – igen nagy lelkesedéssel – annak opera-profilját. Mindenekelőtt a vendég szerepléseket lendítette fel, a társulat az 1937-es németországi turnét követően (melynek során a hamburgi Műcsarnokban is vendég szerepeltek) Hollandiába, Belgiumba és a Balkánra is eljutott. Kiugró siker volt 1936-ban az egy hónapon át tartó oroszországi szereplés, majd egy évvel később Párizsban is felléptek, ahol elnyerték a vilákiállítás egyik aranyérmét. A második világháború kezdetén már propagandakellék, valamint frontszínház gyanánt használták a kisszínpadot, mígnem 1944-ben egy teljes évre bezárták. Hermann Aicher azonban nem adta fel, közvetlenül a háború vége után már a szövetségeseknek játszott, az ötvenes évek elején pedig Amerikába utazott, ahol megismerkedett a hangszalagot alkalmazó rögzítéstechnikával. Aicher azonnal felismerte az ebben a médiumban rejlő hatalmas lehetőséget, s ezt követően már teljes egészében hangfelvételtől játszotta a zenéket. Ez pedig a több nyelven történő előadást is lehetővé tette: bemutatókat rendezett angolul, olaszul, spanyolul, és amely nyelven éppen kellett, nem volt akadály többé. Ennek megfelelően a nemzetközi siker sem váratott sokáig magára.

Engelbert Humperdinck:
Jancsi és Juliska.
R: Hinrich Horstkotte
Zenei rendezés:
Andreas Schüller

Shakespeare:
Szentivánéji álom.
R: Hinrich Horstkotte és
Franz-Josef Grümmer, Zene:
Felix Mendelssohn Bartholdy,
Koreográfia: Peter Breuer

Richard Rodgers & Oscar Hammerstein II: *A muzsika hangja*. R: Richard Hamburger. Dísztlet: Chris Barreca, Bábok és jelmezek: Anita Yavich

A 20. század második felében a Salzburgi Marionettszínház meghódította a világot – először az USA-t, majd Japánt, később pedig Dél-Afrikát és Ausztráliát. 2009 óta az arab világban is vendégszerepelnek; 2012-ben már arab nyelvű szinkront készítettek Prokofjev *Péter és a farkas* című darabjához egy omani bemutatóra.

Az elmúlt harminc év során annyit utazott a társulat – meséli Barbara Heuberger –, hogy a hazai közönségnek, s különösen a fiatalabb generációnak szinte alig adódott alkalm a találkozásra. A jövőben ezért ismét szeretett törzshelyére kíván koncentrálni: az 1893-ban eredetileg a Hotel Mirabell számára létesített Fesztiválteremre, amely immár negyven éve ad otthont a Salzburgi Marionettszínháznak.

Elismert énekesek, karmesterek és zenekarok adtak itt elő nagyszabású műveket, a legendás díszlettervező Günther Schneider-Siemssen (a Karajan által is igen nagyra becsült díszlettervező) pedig éveken keresztül a miniatűr színpadot használta kísérleti terepnek a Salzburgi Ünnepi Játékok előkészítése során. Itt hozta létre első projekcióit és holográfiáit, amelyek később nemzetközi szinten is elsöprő sikert arattak. Az igazán népszerű „vendég-szereplő” azonban Sir Peter Ustinov volt, aki

az öt nagy Mozart-opera összekötő szövegét mondta az 1990-es években.

Ezek közül négy jelenleg is részét képezi a repertoárnak: a *Szöktetés a szerájból*, a *Don Giovanni*, a *Figaro házassága*, valamint a verhetetlen *Varázsfuvola*, amely – mint Barbara Heuberger fogalmaz – voltaképpen akár minden áldott nap műsorra kerülhetne, annyira kedvelt és keresett a salzburgi nézők körében.

Papageno és fából faragott barátai természetesen a társulattal tartottak az Egyesült Államokba, és ez a produkció Amerikában is kimagaslónak bizonyult. Több mint hat tonna rakományt hajóztattak át a kontinensre, de útra kelt több tehergépkocsi is, ugyancsak az öt vendégdarab szállítása céljából. Az *Alice és A varázsfuvola* mellett Wagner (kétórás játékidőre rövidített) Ring-ciklusa is utazik, továbbá a *Jancsi és Juliska*, valamint *A muzsika hangjai* című musical, amely szintén nagy kedvence a színház mindenkori közönségének.

Hogy mennyire igényes volt a műsor az évtized folyamán és milyen kifejezően voltak megfestve és felöltöztetve az aprócska előadók, abból a színház alapításának jubileuma alkalmából rendezett kiállítás mutat be válogatást a Salzburgi

Múzeumban. A *Doctor Johannes Faust* (1914) Mefisztója, a *Figaro házassága* (1983) Almaviva grófnője vagy a *Hoffmann meséi* Coppélius-figurája mindössze három a Salzburgi Marionettszínház színvonalas programját reprezentáló több mint negyven báb közül.

A kronológia makacs követése helyett a főkurátor, Peter Husty csapatával egy, az Aicher név betűiből szerveződő, témák szerinti rendezés mellett döntött. Ennek megfelelően az „A” a kezdetet [Anfang], vagyis a Stájerországból származó művész Bécsi Akadémián végzett tanulmányait, az „E” a sikert [Erfolg] jelöli. E téma tárgyalásakor pedig önkéntelenül is az 1936-ban megvalósított, látványos oroszországi vendégszereplésre térünk vissza, amelyre mindegyiket A *hattyú halálát* tanulták be – azt a szerepet, amelyet Mihail Fokin koreográfus komponált meg Anna Pavlova prímabalerina részére, és amely világszerte a spicc-technika formailag tökéletes megtestesüléseként vált ismertté.

Anna Pavlova marionett bábja az alkotókkal, 1936.
Fotó: Salzburgi Marionettszínház – archív

Hermann Aicher számára a legnagyobb kihívást a táncosnő megmintázása jelentette. A produkció létrejöttének folyamatát egy dokumentumfilm örökítette meg, amely immár a Salzburgi Múzeumban igazolja – egy orosz lap tudósítását idézve – „Pavlova második születését”. Ennek a nagyméretű marionettnek a mozgatása, a karok, a lábak és a fej összhangba hozása öt játékost vett igénybe. Azóta sem dolgozták ki olyan részletesen egyetlen báb mozdulatsorát sem, és az együttes sem vállalt magára többé annyi fáradozást és kockázatot egy vendégszereplés miatt, mint akkor. A *hattyú halála* hatalmas sikert aratott, amelyet a Salzburgi Marionettszínház máig is történetének egyik mérföldköveként tart számon.

(2013. 10. 30. <https://www.kulturport.de/index.php/blog/theater-tanz/8221-salzbur-ger-marionettentheater-100-jahre-jung.html>)

Goda Móni fordítása

THE SALZBURG MARIONETTE THEATER TURNS 100

In 2013, the Salzburg Marionette Theater celebrated its 100th anniversary. At the time, the tradition-loving troupe was touring the United States with their new production, *Alice in Wonderland*, the same piece with which they achieved their international breakthrough sixty years prior. The ensemble was celebrated at home with a large-scale exhibition in the Salzburg Museum: “Salzburg Marionette Theater Turns 100” which offered an overview of the life and work of Anton Aicher (1859-1930). The author of this article gives an account of these 100 years, which includes a discussion of the present director of the theater.